

Vergaderjaar 2007–2008

28 973

Toekomst van de intensieve veehouderij

Nr. 18

BRIEF VAN DE MINISTER VAN LANDBOUW, NATUUR EN VOEDSELKWALITEIT

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 16 januari 2008

Tijdens het debat over de LNV-begroting op 31 oktober jl. heb ik u kort de kernpunten van mijn toekomstvisie op de veehouderij uiteengezet. Ik heb toen aangegeven dat ik deze visie binnenkort nader zou toelichten. Hierbij bied ik u de uitgewerkte visie aan.

Kernboodschap

In 15 jaar moet de veehouderij in Nederland zich hebben ontwikkeld tot een in alle opzichten duurzame veehouderij, met een breed draagvlak in de samenleving. Dan bedoel ik een veehouderij die produceert met respect voor mens, dier en milieu waar ook ter wereld. Die inzet zie ik als een van mijn belangrijkste opgaven in mijn beleid voor voedsel, natuur en landbouw. Ik ben me bewust van het gevoelige karakter van de discussie over de veehouderij. Voedsel en natuur raken onze basisbehoeften. De veehouderij heeft daar alles mee te maken. Ze produceert immers voedsel én gaat over vogels en zoogdieren, over levende wezens dus. Dat vraagt om een grote betrokkenheid bij en verantwoordelijkheid voor welzijn en gezondheid. Houden van dieren mag zich verheugen in grote maatschappelijke aandacht met zowel positieve als negatieve opvattingen en emoties. Uit ervaring kan ik zeggen dat het een voorrecht is om met dieren te mogen werken. Die ervaring maakt me vastbesloten mijn ambitie van een duurzame veehouderij waar te maken. Hoe dan ook, mijn oproep aan betrokken partijen in politiek, sector en samenleving is de discussie over de veehouderij op basis van verantwoordelijkheid, respect en vertrouwen met elkaar te voeren.

Uitdagingen voor de veehouderij

De veehouderij staat op een belangrijk kruispunt in zijn bestaan. In de naoorlogse jaren lag de nadruk op verhoging van de productie. In de jaren 80 en 90 hadden we in Nederland echter de grenzen bereikt van wat ons milieu aankon. Bovendien kreeg ons land te maken met enkele grote

uitbraken van dierziekten zoals varkenspest, aviaire influenza en mond- en klauwzeer. Het besef groeide dat het anders moest. Het moest duurzamer. Inmiddels zijn er grote stappen richting een duurzamere veehouderij gezet. Er zijn echter ook nieuwe uitdagingen bijgekomen. Die wil ik samenvatten in vier punten:

Allereerst de internationalisering van de voedselketen en het wereldvoedselvraagstuk. De wereld verstedelijkt snel. Daardoor neemt zowel de fysieke als de psychologische afstand tussen voedselproductie en consumptie toe. Daarnaast leidt de mondiale bevolkingsgroei en de toenemende welvaart in landen als China en India tot een grotere vraag naar vlees en zuivelproducten. De druk op het mondiale ecosysteem neemt daarmee toe. Bovendien neemt de vraag naar energiegewassen toe. Zelfvoorziening per land is hierbij geen oplossing. Dat is niet de manier waarop je de groeiende urbane bevolking van een verantwoord en gezond voedselpakket voorziet. Ook ontnemen je boeren uit ontwikkelingslanden daarmee de mogelijkheid hun inkomen te verbeteren door te exporteren. De ontwikkeling gaat dan ook terecht een andere kant op: vrije wereldmarkt en afbouw van Europese bescherming. De Nederlandse veehouderij ontkomt, kortom, niet aan internationale concurrentie, evenmin aan de noodzaak van duurzaam produceren.

Daarmee samen hangen de mondiale uitdagingen van energie en klimaat. De veehouderij zal toe moeten naar klimaatneutrale ketens. De emissie van CO₂, methaan, lachgas en andere broeikasgassen moet worden beperkt. Ook kan de veehouderij een bijdrage leveren aan de productie van duurzame energie. Die uitdagingen gelden niet alleen vanuit milieuoptiek, maar ook vanuit de wetenschap dat de schaarste aan fossiele brandstoffen tot grote politieke onrust in de wereld kan leiden.

Een derde uitdaging is de trend van kwantiteit naar kwaliteit. In onze Noordwest-Europese samenleving zijn mensen steeds meer op zoek naar kwaliteit van leven. Niet alleen neemt daarmee de vraag naar gezond en gemakkelijk voedsel van hoge kwaliteit toe, maar ook de behoefte aan beleving van natuur en recreatie. Bovendien verandert de maatschappelijke opvatting over de vraag hoe dieren gehouden zouden moeten worden. De aandacht voor dierenwelzijn is dan ook geen hype, maar onderdeel van een bredere ontwikkeling in de maatschappij, en een nieuwe kijk op duurzaamheid. De veehouderij zal moeten voldoen aan de groeiende vraag naar kwaliteit en beleving van voedsel en voedselproductie. Tegelijkertijd zal de consument zijn verantwoordelijkheid moeten nemen en moeten beseffen dat kwaliteit een prijs heeft. Zichtbaarheid, transparantie en verbinding zijn hierbij de kernwoorden.

Tenslotte zijn er in Europa demografische ontwikkelingen, zoals vergrijzing, bevolkingsafname, multiculturalisering en verstedelijking van het platteland die nieuwe eisen zullen stellen aan producten en de wijze van productie door de veehouderij. Bovendien zal het marktperspectief van de veehouderij veranderen. Innovatie, diversiteit en kwaliteit zijn daarbij kernwoorden.

Deze nieuwe uitdagingen maken, enerzijds, dat de veehouderij van de 21e eeuw, net als iedere andere gezonde economische sector, niet kan ontkomen aan de dynamiek van de vrije markt. Anderzijds zal verduurzaming in de veehouderij in goede samenwerking tussen sector, samenleving en overheid moeten plaatsvinden, ook op internationaal niveau. We staan daarbij voor enkele belangrijke vraagstukken. Een hoog niveau van dierenwelzijn is bijvoorbeeld een maatschappelijke waarde met eigen principes, maar die waarde kan botsen met andere belangrijke waarden, zoals goede arbeidsomstandigheden en bescherming van het milieu.

Ook kan de Nederlandse veehouderij zich uit de markt prijzen. Hoe promoten we dan het dierenwelzijn, en voor welke dieren zetten we ons in, ook de buitenlandse? Schaalvergroting is een andere uitdaging: het is onvermijdelijk vanwege internationale concurrentie, het maakt investeren in milieu en dierenwelzijn gemakkelijker. Tegelijkertijd zijn de landschappelijke inpassing en de aandacht voor het individuele dier belangrijke elementen. Wat is mijn antwoord op deze uitdagingen?

Mijn visie

Mijn antwoord is dat de Nederlandse veehouderij verduurzaamt in *al* zijn facetten: *people*, *planet* en *profit*. Die visie vraagt niet om een trendbreuk, maar wel om een duurzaamheidsprong. Systeeminnovaties zijn daarbij cruciaal. Ik zie over 15 jaar een palet aan productiesystemen die alle zijn gestoeld op een verantwoorde filosofie, nl. het leveren van kwaliteitsproducten met respect voor mens, dier en milieu. Dat kan gaan om voedsel, energie, maatschappelijke diensten en grondstoffen voor andere economische sectoren. Kringlopen zijn vergaand gesloten, verbindingen met omgeving en maatschappij open. Een hoogwaardige *technologie* ondersteunt een verantwoorde *filosofie* bij het oplossen van dilemma's. Hoe zie ik dit concreet?

Op het gebied van *people* zie ik een veehouderij die qua productiewijze, beleving en verbinding inspeelt op maatschappelijke wensen. Veehouders staan financieel op eigen benen, maar krijgen in gebieden waar hun bedrijf een noodzakelijke rol speelt als hoeder van de identiteit van een uniek cultuurlandschap een maatschappelijke bijdrage. Veehouderij is dan immers een publiek goed, als baken van rust, ruimte, herkenbaarheid en groen. In zulke gebieden, maar ook rond onze steden, zie ik bovendien veel verbrede bedrijven ontstaan. Deze bedrijven spelen een cruciale rol in het verbinden van stad en land, van mens, voedsel en natuur. Ook de productie van streekproducten zal daarbij een toenemende rol spelen. Boeren zullen soms een klein bedrijf hebben dat nicheproducten produceert, zoals vlees van een bepaald varkensras dat een unieke smaak heeft, en soms een groot bedrijf, zoals een boerderij met 10 000 varkens. Beide bedrijfstypen zullen qua architectuur en bedrijfsvoering goed moeten passen in het landschap en bij de wensen van de maatschappij.

Naast de mens zal in de veehouderij het dier centraal staan. Stallen en bedrijfsvoering zijn tegen die tijd om het dier heen gebouwd op een wijze die wordt gedragen door de samenleving. Het vee vertoont natuurlijk gedrag, krijgt daglicht en ondergaat nauwelijks tot geen fysieke ingrepen. Tegen de meeste bestrijdingsplichtige dierziekten kan gevaccineerd worden. Het gebruik van medicijnen is sterk teruggebracht door preventieve gezondheidsmaatregelen en het fokken van robuuste dieren. Ook doen veehouders veel aan preventie. Transport van slachtvee over lange afstand vindt niet meer plaats. Tenslotte zijn de dieren voor burgers zichtbaar, ofwel in het landschap, ofwel op het bedrijf.

Op het gebied van *planet* zie ik een veehouderij die bijdraagt in de voorziening van duurzame energie. De milieuverliezen in de vorm van broeikasgassen, ammoniak, fijn stof en geur zijn vergaand geminimaliseerd. Bedrijfsvoering en een brede toepassing van nieuwe technologieën zorgen voor een nagenoeg gesloten productiecyclus. Voer-mest kringlopen zijn grotendeels gesloten op bedrijfs-, nationaal of Noordwest-Europees niveau.

Het veevoer dat van buiten die regio wordt geïmporteerd is gegarandeerd duurzaam geproduceerd. Qua ecologische voetafdruk zijn biologische en gangbare veehouderij naar elkaar toe gegroeid, maar vanuit verschillende concepten van duurzame veehouderij. Daarnaast zijn er vanuit de markt

nieuwe productieconcepten ontstaan die alle een eigen invulling geven aan het concept duurzame veehouderij, als teken van de toegenomen maatschappelijke diversiteit en technische mogelijkheden.

Op het gebied van *profit* zie ik een veehouderij die kan concurreren op de wereldmarkt. Nederland richt zich daarbij op het kwaliteitssegment van de Noordwest-Europese markt: wat uit Nederland komt is topklasse! Naast prijs staat daarbij kwaliteit voorop. De Aziatische groeimarkt wordt vooral bediend vanuit Brazilië en de VS, al vinden ook Nederlandse kwaliteitsproducten, zoals zuivel, daar hun weg. Het voedselpatroon in Noordwest-Europa verschuift langzaam van vlees naar plantaardige eiwitten en verse dierlijke kwaliteitsproducten uit de regio. De supermarkten nemen bovendien alleen nog maar dierlijke producten af die duurzaam geproduceerd zijn. Consumenten zijn in staat snelle, bewuste en verantwoorde keuzes te maken door duidelijke labels en voorlichting over productiewijzen en gezond en veilig eten. Daarnaast houden maatschappelijke organisaties de consument, de producent én de overheid scherp. In het kader van de WTO zijn aspecten als dierenwelzijn en milieu in de onderhandelingsagenda opgenomen. Anderzijds zijn met ontwikkelingslanden afspraken gemaakt om markttoegang te verbeteren, dumping van producten te voorkomen en een duurzame landbouw ter plekke te stimuleren.

Mijn ambitie

Om deze visie te realiseren moeten aan het eind van deze kabinetsperiode de opgaven en het tijdspad naar een integraal duurzame veehouderij binnen 15 jaar duidelijk zijn voor samenleving, sector en overheid. Mijn ambitie tot 2011 kent zes speerpunten:

- *Allereerst systeeminnovaties*: Hier ga ik fors op inzetten. Op dit moment worden er innovatieve stal- en houderijsystemen ontwikkeld die integraal duurzaam zijn. Voorbeelden zijn het Rondeel en de Plantage voor de legpluimveehouderij. Ook voor koeien en varkens worden innovatieve systemen ontwikkeld. Bovendien kunnen de biologische houderijsystemen nog verder ontwikkeld worden. Kruisbestuiving is in deze uitdaging de regel. De eerste systemen worden inmiddels al in praktijk gebracht. Systeeminnovaties kosten tijd, maar in 2011 moeten zowel voor kippen, koeien als varkens de eerste systemen operationeel zijn. Niet alleen dient minimaal vijf procent van alle stallen tegen die tijd integraal duurzaam te zijn. Er moet ook een duidelijk perspectief zijn op grootschalige toepassing in de jaren daarna. De sector en de samenleving worden actief betrokken bij het ontwerpen van nieuwe stal- en houderijsystemen. Daarnaast speelt Wageningen UR in dit innovatietraject een belangrijke rol, maar ook partijen als de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht worden betrokken. Bovendien gaat het innovatienetwerk een inspirerende en stimulerende rol spelen. Cruciaal is hierbij de verbinding tussen kennis/onderzoek en praktijk.
- *Ten tweede het welzijn en de gezondheid van dieren*: Dit is een van de prioriteiten uit het coalitieakkoord. In de Nota Dierenwelzijn leg ik niet alleen de principes en het afwegingskader voor dierenwelzijn neer, maar ook de nationale en de internationale inzet voor de komende periode. De ambitielat van veehouders ligt hoog, de naleving wordt beter, en diervriendelijke consumptie, en daardoor productie, wordt gestimuleerd. Ook wordt de dialoog met de samenleving over dierenwelzijn versterkt en wordt er een nieuwe agenda opgesteld voor kennis en onderzoek. Parallel hieraan zie ik de Nationale Agenda Diergezondheid. Het toekomstige diergezondheidsbeleid zal zich nog meer dan voorheen richten op een integrale afweging van alle maatschappelijke belangen. Het diergezondheidsbeleid zal sterkere verbindingen

leggen tussen de productiewijze in de veehouderij en de wensen van de samenleving.

- *Ten derde maatschappelijke inpassing:* Mensen moeten de veehouderij weer kunnen beleven en weten hoe hun voedsel wordt geproduceerd. Ook het belang en de bekendheid van streekproducten moet worden versterkt. Boeren kunnen op regionaal niveau afstemmen hoe ze deze ambities in hun gebied willen vormgeven. De verbrede bedrijven kunnen daar een sleutelrol in spelen. Ook moeten moderne, grotere veehouderij bedrijven goed worden ingepast in hun omgeving. In 2011 is de verbinding tussen veehouderij en maatschappij structureel sterk: de veehouderij staat midden in de samenleving. Dat moet blijken uit concrete initiatieven van boeren, al dan niet met maatschappelijke organisaties. Dieren moeten door de burgers te zien zijn via webcams in stallen of in bezoekersruimten op het bedrijf. Burgers – jong, oud, allochtoon en autochtoon – komen vaker op de boerderij. De kennis over voedselproductie door de boer is bij stedelingen aanzienlijk vergroot waardoor deze bewuster zijn vlees, eieren en melkproducten inkoopt.
- *Ten vierde energie en milieu:* Voor milieu liggen er harde afspraken op diverse terreinen. In 2011 zullen de milieuverliezen in de vorm van broeikasgassen, ammoniak, fijn stof en geur stevig zijn teruggebracht en moet er een duidelijk tijdpad zijn richting minimalisering van de milieuverliezen. Ik zet mij in voor een adequaat Vierde Actie-programma Nitraat. Bovendien zal ik me hard maken voor een tweede derogatie voor de Nitraatrichtlijn in 2009 die zich goed verhoudt met de vereiste waterkwaliteit van de Kaderrichtlijn Water. Daarbij gaat het mij in de kern om een optimaal gebruik van dierlijke mest en het beperken van kunstmest: om een kleiner energiebeslag dus. Met de veehouderij is verder een tijdpad opgesteld om de sector energie-efficiënt te maken en om te bouwen tot een producent van duurzame energie. Tussen bedrijfsleven en NGO's zijn afspraken gemaakt over uitgangspunten en criteria voor duurzame sojaketens, een internationaal erkend certificeringssysteem voor de mainstream soja, handel, en de verwerking en consumptie van sojabonen, -olie en -schroot. Daardoor importeert de EU alleen nog duurzaam geproduceerde soja. Kleinschalige sojaproductenten worden ondersteund om aan de certificeringseisen te kunnen voldoen. Regionale alternatieven voor soja worden gestimuleerd om de ontwikkeling van grotendeels gesloten systemen (waaronder de voer-mest kringloop) op Europees niveau te bevorderen.
- *Ten vijfde markt en ondernemerschap:* De administratieve en naleving-slasten voor veehouders gaan verder terug. Hetzelfde geldt voor belemmeringen voor innovaties. Wat betreft internationale handel krijgen non-trade concerns, zo mogelijk in deze WTO-ronde, maar vooral in toekomstige onderhandelingen veel meer aandacht. Dit kan gebeuren door het opnemen van een zogenaamde «continuation clause» in het nieuwe Landbouwakkoord, uiteraard met oog voor de gevolgen voor ontwikkelingslanden.

In de onderhandelingen rond het toekomstige Gemeenschappelijke Landbouwbeleid streef ik naar versterking van innovatief en duurzaam ondernemerschap waarin boeren kunnen inspelen op flexibeler wereldmarktprijzen. Bovendien streef ik naar een milieu- en dier-vriendelijker beleid. Boeren moeten zoveel mogelijk financieel op eigen benen staan, maar ze moeten een eerlijke beloning krijgen voor maatschappelijke diensten waarvoor geen markt is te ontwikkelen. Ook moet de veehouderij worden ondersteund in gebieden waar haar aanwezigheid voor behoud van onze unieke agrarische cultuurlandschappen noodzakelijk is.

- *Ten slotte verantwoord consumenten:* Dit laatste speerpunt acht ik

cruciaal voor een duurzame veehouderij. Een belangrijke rol is hierbij weggelegd voor de consument, maatschappelijke organisaties én marktpartijen, zoals de verwerkende industrie, de retail, de foodservice en de horeca. In 2011 moet de gemiddelde consument zich bewust zijn van de impact van zijn consumptiegedrag op mens, milieu en dierenwelzijn, waar ook ter wereld. Hij moet dan echter ook een duidelijke keuze hebben in meer of minder onderscheidende duurzame producten zodat hij via het winkelwagentje zijn invloed kan laten gelden. Enerzijds zal ik stimuleren dat toeleveranciers, producenten en supermarkten duurzaam geproduceerde producten ontwikkelen en in de markt zetten. Anderzijds wil ik de consumentenvraag naar dergelijke producten stimuleren. In het kader van mijn visie «Voedsel en consument» zal ik nader ingaan op de uitwerking van deze ambitie.

Mijn aanpak

Hoe wil ik die ambities waarmaken? Als minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit wil ik de sector en de samenleving niet vanuit Den Haag een blauwdruk opleggen van een duurzame veehouderij. Ik geloof daar niet in. Mijn vertaling van het concept duurzame veehouderij is anders. De concrete invulling in zijn veelkleurige en diverse verschijningsvormen moet vanuit de dynamiek en het samenspel tussen de ondernemers en de samenleving *zelf* komen. In mijn visie kan een duurzame veehouderij dan ook vele gezichten hebben: grondgebonden, niet-grondgebonden, grootschalig, kleinschalig, etc. Een duurzame veehouderij is bovendien vitaal en innovatief, aangezien maatschappelijke eisen voor wat duurzaam is, in de tijd kunnen veranderen. De veehouderij moet de ruimte krijgen flexibel hierop in te kunnen spelen. Waar het om gaat is dat aan de hoogste mogelijke voorwaarden op het gebied van people, planet en profit is voldaan: gezonde en sterke dieren in een duurzaam en dus diervriendelijk houderijsysteem, internationaal concurrerend, een gesloten kringloop qua milieubelasting en voldoen aan maatschappelijke wensen qua productiewijze en beleving. Schaal *op zich* is voor mij dan ook geen onderwerp, het gaat om de uitwerking op al deze voorwaarden. Voor een megabedrijf is dus ruimte, *mits* men er in slaagt het project in te passen in de wensen van de samenleving, bijvoorbeeld door aan te sluiten bij landschappelijke kenmerken in de architectuur, door de dieren onder te brengen in overzichtelijke stallen, door transparantie en verbindend ondernemerschap. Bovendien verwacht ik bij het ontwerp en de inrichting van megastallen een extra «plus» voor aspecten als dierenwelzijn, diergezondheid, arbeidsomstandigheden, agrologistiek, hergebruik, en milieu. Ondernemers met megastallen moeten een maatschappelijke voorhoedepositie willen waarmaken. Wat dat betekent kan per ontwerp verschillen. De concrete uitwerking moet dus per geval worden bekeken.

De sector zal met provincies, gemeenten en maatschappelijke organisaties bekijken hoe men tot een aanvaardbare afweging kan komen tussen de verschillende aspecten van duurzaamheid. Met de minister van VROM zal ik betrokken partijen faciliteren in deze discussie.

De overheid stelt de randvoorwaarden vast waarbinnen ondernemers en maatschappelijke organisaties kunnen werken aan verduurzaming. Ik zal nagaan of er maatregelen mogelijk zijn die effectief een duurzaamheidssprong kunnen bevorderen. Dat betekent dat ik niet principieel *nee* wil zeggen tegen ingrijpen in de markt. Prijsbeleid *in klassieke zin* kan me echter niet overtuigen. Niet alleen blijken de juridische, administratieve en handelstechnische bezwaren ronduit overweldigend, het is ook duur, zoals de uitkomsten van het prijsexperiment bij de biologische landbouw leren. Kortom, het werkt niet. Bovendien is er weinig draagvlak voor zo'n beleid

bij boeren en supermarkten. Ook dit argument moet niet onderschat worden: verduurzaming is in mijn ogen een manier van denken en doen. Het moet tussen de oren van de mensen zitten. Ik wil vooral stimuleren, niet voorschrijven. Dan gaan de luiken dicht. Wel wil ik duidelijke normen stellen, met een helder tijdpad. Ook zal ik de optie van dwang nadrukkelijk open houden als de ambitie en de wil ontbreekt om een doorbraak richting duurzaamheid te forceren. Die indruk heb ik evenwel totaal niet. De vele initiatieven die innovatieve ondernemers en maatschappelijke organisaties op dit moment nemen, zullen met een extra duw in de rug van de overheid in de komende jaren het punt kunnen bereiken dat ze de norm zullen gaan worden voor de afwachtende middenmoot.

In een benadering waarbij de dynamiek en het samenspel tussen de ondernemers en de samenleving centraal staat, dient ook aandacht te zijn voor de houding en het gedrag van consumenten. Zij hebben met hun aankoopgedrag invloed op de wijze waarop voedsel geproduceerd wordt. Op dit moment zet ik diverse instrumenten in om bewuster aankoopgedrag bij consumenten te stimuleren en ik heb de ambitie om dit de komende jaren actief te blijven doen.

Met welke instrumenten wil ik deze omslag bewerkstelligen? De belangrijkste zijn:

- *Innovatiesubsidies* om voorlopers in de veehouderij financieel te steunen bij de ontwikkeling van nieuwe producten, procédés, systemen en technologieën.
- *Fiscale instrumenten* voor duurzame investeringen, gekoppeld aan de maatlat duurzame veehouderij, die ik met mijn collega van VROM verder wil ontwikkelen.
- *Investeringssteun* voor duurzame investeringen in bijvoorbeeld integraal duurzame stalsystemen.
- *Onderzoek*, zoals de lopende onderzoeken naar systeeminnovaties of de maatschappelijke kosten en baten van de intensieve veehouderij.
- *Stimuleringsgelden* voor onder meer netwerken van innovatieve ondernemers en maatschappelijke organisaties, of het bevorderen van duurzame grondstoffenketens zoals soja.
- *EU en nationale wetgeving* om duurzaamheid te bevorderen.
- *Geld voor agrarisch onderwijs*, voor stimuleren duurzaamheid bij de bron.
- Ten slotte werk ik aan de ontwikkeling van *nieuwe, innovatieve instrumenten gericht op het stimuleren van de consument* tot een duurzaam en bewust aankoopgedrag, zoals etikettering, convenanten met marktpartijen en maatschappelijke organisaties, publiek-private maatschappelijke programma's, internationale afspraken, voorlichting, educatie, bewustwording en ondersteuning van marktontwikkeling voor nieuwe, duurzaam geproduceerde producten. Een duurzame veehouderij kan immers alleen bereikt worden als overheid, producent en consument deze ambitie in woord en daad waarmaken. De kritische burger zal zich ook als kritische en verantwoordelijke consument moeten gedragen.

Vervolgtraject

Dit is *mijn* voorlopige pakket aan instrumenten, maar op dat pakket alleen kan de opgave van duurzaamheid niet stoelen. Ook de andere betrokkenen zullen duidelijkheid moeten geven over hun inzet: boeren, toeleveranciers, verwerkende industrie, retail, catering, horeca, maatschappelijke organisaties. Ik moedig hen aan ook hun pakket op tafel te leggen als basis voor een gezamenlijke aanpak. Met deze partijen wil ik het komend jaar concrete lange termijn ketenafspraken maken over een breed scala aan onderwerpen die een duurzame voedselproductie en -consumptie aangaan, waaronder de verduurzaming van de veehouderij.

Nog vóór de zomer van 2010 wil ik de voortgang richting duurzaamheid evalueren in overleg met de sector en maatschappelijke organisaties. Dan zal ik bezien of een verandering van aanpak en ambitie nodig is.

De minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
G. Verburg